

BAKAY KORNÉL

Referátumok

A nemzeti királyeszmé az Árpád-korban

Az első kérdés természetesen az: volt-e magyar nemzet (*natio, gens, genus, étnosz*) egy ezredévvél ezelőtt? 1945 előtt is számosan voltak (például Deér József), akik mintegy előfutárai lettek a mai ún. szegedi iskola tagjainak, akiknek egyik vezetője, Kristó Gyula szerint a magyarság csak a XIII. században vált nemzetté, s addig – amint ezt a marxista Szűcs Jenő vallotta – még származástudatunk sem volt. Ha ez az állítás igaz volna, akkor nemzeti királyeszméről az Álmos–Árpád-dinasztia négyszáz esztendeje helyett legfeljebb mintegy ötvenéves időszakaszban beszélhetnénk.

Mi tesz egy népeiséget nemzetté, egy adott területet országgá (*universitas regni, communitas regni, regnum Hungariae, patria*)?

Az Árpád-kori nemzetfogalmat természetesen nem szabad a mai értelmezés szempontjainak alávetni, amikor a Kárpát-medencében élő tizenötmilliónyi magyar, személyében legalábbis, szabad ember. Régen a társadalom tagjának, a nemzet részének (*gens nostra, nobilissima gens Hungarorum*) csak a jogilag szabad (*liber*) ember számított, a rabszolga, a cseléd (*servus*) nem. Márpedig a népesség lélekszámának közel az egyharmada szolga volt.

Európa népessége a XI. században 46 millió lehetett, 1200 táján 61 millió, 1300 körül 73 millió. Ezen belül az Árpád-kori magyar királyság lélekszámát két-három millióra becsülhetjük. A szolgák között nemcsak idegen ajkúak voltak, hiszen rabszolgává, jogtalanúvá tett magyarok is akadtak szép számmal, gondoljunk csak Szent István és Szent László törvényeire.

Alapvető ugyan az azonos nyelv, de ez egymagában nem elég. *Lingua et mores* – nyelv és szokások, tehát közös hagyományok szükségesek ahhoz, hogy kialakuljon az összetartozás tudata, amely egyúttal azt is jelenti, hogy különbözünk másoktól, s akarunk is különbözni, akár azon az áron is, hogy nem szeretjük az idegent.

Az Árpádok országában kezdettől megfigyelhető és forrásokkal kimutatható egyrészt a külföldiek súlyos ellenszenvé Magyarországra iránt, általános volt a magyar népet alávaló, becstelensé, lusta és rühesnek nevezni, másrészt – nyilván ezért is – a magyarok idegenyűlölete (*xenophobia*) is kimutatható. Ezt persze nem úgy kell értelmezni, hogy a nem magyar egyénékkel szemben érvényesült volna csak azért, mert nem magyarok, hanem úgy, hogy a szabad magyarok nem tűrték az idegenek uralmát, legyen az világi vagy egyházi hatalom.

Saját királyukat a szent, ősi dinasztia tagjaiként tisztelték, akiknek megmaradt a magyarságuk attól, hogy igen sok esetben nem magyar ajkú édesanya hozta világra a királyfiakat.

Az első ismert fejedelemnek, Ügeknek a felesége Emese volt, de minden bizonnyal magyar asszonya volt Álmos és Árpád nagyfejedelemnek is, noha Levedinek kazár hercegnő volt a felesége, akárcsak később Zsolt fejedelemnek. Taksonynak besenyő asszonya volt, amint Géza felesége, Sarolt is besenyő származású lehetett. Géza testvérének, Mihálynak (Tar Szörénd) szláv asszonya lehetett, legalább is erre mutatnak a fiainak a keresztnévei: Vászoly (talán Vencel és nem Bazileus-Vazul) és László (Szár, talán azonos Koppánnyal). István felesége a bajor Gizella, Vászolyé egy Tátyony nembéli magyar lány, Szár Lászlóé

az orosz Premiszláva, András királyé az orosz Anasztázia, Béla királyé a lengyel Rikéza, Salamon királyé a német Judit, Szent László királyé a szintén német Adelheid, I. Géza királyé a bajor Zsófia, majd másodjára talán a bizánci görög Szünadéné. Kálmán királyé először a normann Buzilla, másodszer az orosz Eufémia, II. István királyé egy szicíliai hercegnő, II. Béla királyé a szerb Ilona, II. Géza királyé az orosz Eufrozina, III. István királyé az osztrák Ágnes, IV. István királyé a görög Mária, III. Béla királyé először Antióchiai Anna, másodízben a francia Capet Margit. Imre királyé az Aragóniai Konstancia, II. András királyé először a meráni Gertrúd, másodszer a francia Jolantha, végül Beátrix, IV. Béla királyé a bizánci görög Laszkarisz Mária, V. István királyé a kun Erzsébet, IV. László királyé a nápolyi Izabella és III. András királyé először a lengyel Fennena, másodszer pedig az osztrák Ágnes hercegnő.

Az idegen ajkú magyar királynék általában mindenben hű társaik voltak királyi férjüknek, ám amikor méltatlanná váltak a magyar királyi hatalomra, megbűnhődtek vagy meglakoltak. Így járt például I. András király özvegye, Anasztázia, amikor a Magyarország ellen hadat vezető bajor hercegnek, Ottónak ajándékozta Attila kardját 1063-ban. Fiával, a megkoronázott Salamonnal, és menyével, a német Judittal együtt menekülnie kellett az országból. De büntetlen maradt a merániai Gertrúdot meggyilkoló Bánk és veje, Simon is 1213-ban, mert igazságosan járt el. Kun Erzsébet anyakirályné is elvesztette a magyarok rokonszenvét azon nyomban, amikor kiderült, hogy az ő tudtával rabolták el V. István királytól a kis (IV.) László királyfit 1272-ben. Eleddig ilyen Magyarországon még sohasem fordult elő! A gyermekrabló tettes a német Gütkeled nembeli Joáchim volt.

Az igazságtalanul zsarnokoskodó idegenek elleni fellépés, bármily súlyos tett kísérte is, büntetlen maradt. Erre jó példa Péter király megölése, amelyet Vata és emberei hajtottak végre 1046-ban, és Vata mégis büntetlenül maradt! A Képes Krónika 113. szakaszában szerepel 1074-ben Vata főúr mint Géza herceg követe.

A magyar királyság területén tehát élt egy nagy tömegű, szabad magyar közrendű népesség, egy vér szerinti magyar nemesség (*sanguinis nobilitas*), valamint idegen eredetű előkelők: a Gütkeledék, a Rátótok, a Hontok, a Kőszegiek, a Héderek, a Hahótok, a Pokok... folytathatnánk a sort.

Az ősi hagyományokra épülő összetartozás (*mi-tudat*) fenntartói és éltetői a lélekszámban is túlsúlyban lévő magyarok voltak, akiknek százalékos arányát a X–XIII. században 77%-ra becsülhetjük. A XI. században még semmiképpen sem lehet számolni jelentősebb betelepülővel (*vendég, hospes*), akiket megilletett a vendégjog (*libertas hospitum*). A magyar királyok is váltig hangoztatták, hogy a „királyok és fejedelmek dicsősége leginkább a népesség sokaságában (*multitudo populorum*) gyökerezik.” Ennek szellemében indult meg a XII. században a nagyobb arányú betelepedés (németek: szepesi szászok, erdélyi szászok, nyugat-magyarországi svábok), majd a XIII. századtól a románok (oláhok). A székelyeket és a besenyőket nem lehet idegen etnikumként kezelni, sőt, az avarok utódai is magyar nyelvűeknek számíthatók.

A magyar nyelv használata általános volt, krónikáink többször utalnak arra, hogy a külföldön lévő magyar királyfik csak tolmács útján tudtak az idegenekkel érintkezni.

Bár az egyszerű embereket is áthatotta a magyar mivoltuk tudata, amit bizonyít a Nándorfehérváron fogoly magyar leány esete, aki Géza herceg és Salamon király ostroma idején felgyújtotta a várost, s ezzel győzelemre segítette véreit, mégis hiba volna azt gondolni, hogy a nemzeti eszme fenntartói és táplálói nem a király és az uralkodó osztály

tagjai lettek volna. Éppen ezért van komoly jelentősége a nemzeti királyeszmé kérdés-körének.

A király az ősi, szent dinasztia tagja, aki magasan a nép fölött áll. Aki nem a dinasztia tagja, nem lehet király. A német Vid ispán holtteste előtt mondja László herceg 1074-ben, Magyaródon: „Miért akartad a hercegséget, hiszen nem a hercegek nemzetiségéből származtál, miért kívántad a koronát, amikor nem a királyok véréből való voltál?”

Szent István a fiának kívánta juttatni a trónt, Imre herceget azonban 1031-ben megölték, és a beteg, megtört király rossz döntést hozott. A talán ellene törő Vászolyt megvakíttatta, Szár László fiait pedig száműzte. (Egyébként ez a tény is azt jelzi, nem Vászoly fiai voltak, mert akkor ők sem kerültké volna el a szemkitolást!) Unokaöccsét, az idegen Pétert fogadta fiává, akit Orseolónak mondunk, holott Mátyás Flórián meggyőzően mutatta ki, hogy Orseoló Ottónak nem volt gyermeke. Péter a német Vilhelm fia lehetett, s nyilván ezért is nevezték Német Péternek.

Péter királyt az elmúlt fél évszázad óta felmagasztalják a történészek, s úgy állítják be, mintha a „pogány és barbár” magyarok lettek volna a maradiak a haladó és nagyon sikeres Péter királlyal szemben. Ezért is tört ki úgymond a palotaforradalom, s tették meg királlyá Aba Sámuel, akit viszont már a német kortársak trónbitorlónak (*usurpator*) neveztek, holott Aba király az első nemzeti királyunk volt, aki megvédte az országot a német császár hadáról. Orseoló Péter német dühvel uralkodott, bevezette a magyar királyság szuverenitását. Az elárult Aba Sámuel Ménfőnél csatát vesztett, s amikor menekülni próbált, az idegen foglyok kerítették kézre s adták át a németeknek. És Henrik császár, első ízben Álmos nagyfejedelem óta, kivégeztette a magyar királyt! Holott Aba király nem volt pogány, csak egy hitvány és aljas III. Leó pápa átok alá helyezte a Krisztus-követő magyar uralkodót, aki templomokat építtetett, és vissza akart térni az ókeresztények tisztaságához, az erkölcstelen, züllött pápákkal és főpapokkal szemben. Megbecsülte a szabadokat, ha közrendűek voltak is.

1046-ban az idegen uralom, az idegen király ellen tört ki lázadás (*sedition*) és ez nem pogányfelkelés volt! A hazahívott András és Levente herceget a szabad magyarok nagy tömege várta, s a krónikák úgy állítják be, mintha „ördögi sugallattól felajzva” követelték volna a pogány vallás (*religio paganisma*) visszaállítását, holott a pogányság nem vallás! A felkelők meg akarták ölni az idegen papokat, az idegen dézsmaszedőket, az idegen lovagokat. A krónikások azt állítják, hogy a démonoknak szentelték magukat, varkocsot kezdtek viselni és lóhúst ettek. De ezek a „vétkek” nem bűnök a kereszténységben. Soha semmilyen törvény vagy szabály nem tiltotta a varkocsos hajviseletet vagy a lóhús fogyasztását. S van itt valami nagyon fontos, amire – általában – nem szoktak figyelni. Ez pedig az, hogy a keleti kereszténység nem ismerte az egyházi tizedet! A tizedfizetés kötelezettsége pedig igen súlyos teher volt. 1185-ből ismerjük a tized országos összegét, 23 200 márká ezüst (4 márká = 1 kg!). S ez az óriási összeg, ha figyelembe vesszük, hogy egy középbirtok teljes évi jövedelme az Árpád-korban 30 márká volt, egy rabszolga ára 3 márká és eke alja (*aratum* = 150 hold) szántóföld értéke is ugyanennyi. Ezért követelték a felkelők, hogy „töröljék el az adót, és vesszen Péter emléke a teutonjaival és a latinjaival együtt mindörökre és még azon is túl!” S bár I. András az ősi dinasztiaiból származott, mégis többször kimutatta erkölcsi gyöngeségét, a nemzeti királyeszmé megsértését. Nyilván ezért is kapta, az Árpád-házi királyaink közt egyedül csak ő (!) a katolikus jelzót. Herceg korában harcolt a német császár seregében, Péter király oldalán az Aba Sámuel elleni hadjáratban. Majd 1042-ben olyan törvényt hozott, amely fej- és jószágvesztés mellett tiltotta az ősi szkíta

pogány (*scytico, ethnico et genitilis*) hitet. Ugyanakkor az Aba király kivégeztetéséért bűnrészes Péter királyt megvakító és megölő Vatát s népét nem merete megbüntetni. András király nevéhez még egy fontos dolog fűződik: „Az országot három részre osztotta, kétharmad rész a királyi felség tulajdonában, vagyis hatalmában maradt, a harmadik rész pedig a herceg birtokába ment át. Az országnak ez az első megosztása...” A dukátus intézményét különbözőképpen ítélik meg, de az én nézetem azokéval egyezik, akik szerint itt egy szláv (tehát idegen) szokás bevezetéséről van szó, amely ellenkezett a nemzeti királyság érdekeivel. Béla király már nem is élt vele, majd az idegen érdekek védelmezője, Salamon király vezette be ismét, és egy rövid ideig Kálmán király tűrte el. Szent László uralkodása alatt fel sem merülhetett az ország megosztása! Úgy tanítják, hogy 1061-ben „kitört a második pogánylázadás”, holott ez sem kiemelve volt az! A vitéz Béla király visszatért az ősi népgyűlés szokásához s ezért elrendelte „hogy minden faluból két-két ékesszóló öreget (*senoires*) hívjanak a királyi tanácsba”, tehát a királyi tanácsról van szó, s ezt ne feledjük! Az összegyűltek pedig ismét követelték az idegenek elleni fellépést, ám Béla király ezt nem engedte meg. Nagyon valószínű, hogy ennek is komoly szerepe volt abban, hogy I. Béla király Dömösön merényletet követtek el. A krónikák ugyancsak annyit jegyeztek fel, hogy Dömösön, a király birtokán (*in Demes, regali allodio*) mikor a trón összeomlott, ő súlyosan megsérült, és gyógyíthatatlan betegségbe esett (*corruente solio confractus corpore irremediabiliter cepit egrotare*, de pontatlan a fordítás, mert a leszakadt trón törte össze testét). Ám feltehetjük a kérdést: hogyan sérthette meg halálosan egy vidéki kúriában álló királyi szék az uralkodót? S miért esett ettől orvosolhatatlan betegségbe? Mivel a magyar Szent Korona első említése csak 1165-ből ismert, általános az a vélekedés, hogy a Szent Korona-tan is csak ez utáni lehet, holott – nézetem szerint – ezer esztendő. Ezt világosan mutatja, ahogyan Géza herceg viszonyult a koronás Salamon királyhoz, majd László magatartása erősíti ezt meg.

A nemzeti királyeszmé fontos része a trónöröklési jog és rend. Mindenfajta kísérlettel szemben az adatok egyértelműen arról vallanak, hogy nálunk is kezdettől (!) az elsőszülöttség (*primogenitura*) joga érvényesült, azaz az elsőszülött fiú örökölte a trónt. Ez a rend Álmos nagyfejedelemtől kimutatható. Kivétel: I. Béla és I. László. S ez a törvény annyira erős volt, hogy hiába akarta az egyik leghatalmasabb és legerősebb akarátú, legszuverénebb királyunk, Szent László utódjává tenni Álmos herceget, az nem kívánta a koronát: „Boldog László úgy rendelkezett, hogy utána Álmos uralkodjék. Ő pedig... felajánlotta (Kálmánnak) az ország koronáját, mert úgy érezte, hogy az elsőszülöttség jogán őt illeti meg.”

Nos, miért volt kivétel I. Béla és I. László király? Azért, mert a megkoronázott királyok (I. András és Salamon) feladták a nemzeti királyeszmét, a nemzeti függetlenséget. Amíg Salamon király harcolt az idegenek ellen, Géza és László herceg mellette állt. Géza kényszerből lett király (s ettől kezdve *magnusnak* hívták, vajon miért?) és gyötörte magát: „mert vétkezett, mert a törvényesen megkoronázott királytól elvette az országát”, s azt akarta, hogy visszaadja neki a királyságot. Halála után László herceget „Hungária nemeseinek teljes sokasága ... egyhangúlag és közös akarattal megválasztotta az ország kormányzására (*gubernaculum regni*). Akarata ellenére választották meg királlyá, s ezért sohasem tette a fejére a koronát.”

Szent László a nemzeti királyeszmé legkiválóbb képviselője és megtestesítője, aki tudatosan vallotta és vállalta, hogy a legelső a magyar királyság érdeke, s csak ezt követi a jog. Ezért írta a krónika: „ha Salamon megtért volna, valóban visszaadta volna neki teljes

egészeben a királyságot.” László király szembefordult a német császárral, de a római pápával is. Nem feledte, hogy 1044-ben VII. Gergely hitvány elődje hogyan viselkedett az akkori magyar királlyal és a magyar néppel.

Tudatosan vállalta az ősi nemzeti hagyományokat. Álláspontom szerint a magyar szentkoronán is Szent László uralkodásának végéig a Dukász-lemez helyén a szent dinasztia alapítójának, Álmos nagyfejedelemnek a képe tündökölt, amelyet csak Kálmán király cseréltetett ki a bizánci Dukász-lemezre, az öccsével és társkirályával, Álmossal való összecsapása után.

De van még egy érdekes momentum, amelyre elsőként Beöthy György figyelt fel. S ez az, hogy a XII. század végén készült váradi Szent László-herma később kiegészített corpusán sokáig egy ezüst kürt (*rython*) függött. Miért akasztott Szent László kürtöt nyakába? Nem lehet elvetni Beöthy György nézetét, hogy az ősi Lehel-kürt hagyományának tudatos felvállalásáról lehet szó. Elvégre Szent István királynak is volt szent *rythonja* (szkíta kultikus edény), amely később Zalavárra került, ahol szent olajat tartottak benne, és nem fúvós hangszerként kezelték. László király a nemzeti királyeszmét teljes egészében képviselte. A legfontosabbnak tartotta a megfelelő erőt, s mint kiváló hadvezér ő, a magyar birodalom (*archiregnum*) megteremtője, amikor 1091-ben meghódította Dalmáciát és Horvátországot, amely a magyar királyság része maradt 1918-ig. László király tisztában volt országa és népe sajátosságaival, s bár szigorú törvényei beillenek az átlagos európai képbe, megteremtette a hazai, magyar keresztény kultuszt. Először azzal, hogy felkarolta a savariai születésű Szent Márton tiszteletét, majd pedig azzal, hogy 1083-ban magyarországi és magyar szenteket avatott (Gellért, Zoárd/András, Benedek, István király, Imre herceg).

S ennek fényében jobban megérthetjük, miért írta VII. Gergely pápa László király német feleségének, Adelhaidnak: a királyné azon igyekezzék, hogy „a király úr lelkét az Isten félelmére és szeretetére vonzza”, azaz jobban igazodjék Rómához.

S a legfőbb kérdés: miért váratott magára László király szentté avatása csaknem egy évszázadig (elhunyt 1095 júliusában, szentté avatták 1192 júliusában)? Erre nincs más magyarázat, mint a pápák tiltakozása a nemzeti királyság legerősebb képviselője ellen. Szent László tisztelete nemcsak abban nyilvánult meg, hogy közel százötven templom védőszentje, s nemcsak abban, hogy huszonkilenc templomban készült jelenetsor hőstettéről a kun vitézzel szemben, hanem abban is, hogy ő volt az egyetlen magyar király, akinek a sírjánál istenítéletekkel (*ordaliák*) egyenértékű esküt lehetett tenni az embereknek. A templomi falfestmények kivétel nélkül az északi falon vannak, s ez alapot ad arra, hogy a mitikus küzdelemben, valóban a Fény és a Sötétség, a Jó és a Rossz ősi küzdelmét lássuk, mégpedig a keleti manicheus keresztényi értelemben, amely szerint a sötétség birodalma nem Északon, hanem Dél felé van. A magyar királyság az egyetlen hatalom a középkorban, amely tudatosan és évszázadokon keresztül fenntartotta a kapcsolatait a keleti magyarokkal. Még a zsidók említhetők, akik érdeklődtek sorstársaik után, de csak a magyarok indultak el rokonaik felkeresésére. Az első adat a X. századból való, amikor is a magyar nagyfejedelemség állandó és szoros kapcsolatot tartott fenn a szavárd magyarokkal. Majd a XIII. században indultak el domonkos rendbéli szerzetesek. (Ottó, majd Julianus), hogy felkeressék testvéreinket. Julianus barát meg is találta mind a kaukázusi, mind a Volga-vidéki magyarokat. De még Mátyás király is terve között tartotta, hogy hazahozatja a keleti magyarokat, ebben azonban – amint Bonfini beszámol róla – meggátolta hirtelen és váratlan halála.

A magyar királyság, a magyar birodalom a XVI. századtól elvesztette ősi erejét, és lassan elhalványult az Erdélyben még időnként fel-feltámadó nemzeti királyeszmé is.